

bülten

tmmob
makina mühendisleri odası

Ekim 2021, Sayı 280 Ekidir

Sanayinin Sorunları ve Analizleri (74)

Enflasyon tırmanışta, durgunluk kapıda: Stagflasyona doğru

Enflasyon tırmanışta, durgunluk kapıda: Stagflasyona doğru

Mustafa SÖNMEZ*

Özet

Dünya ekonomisinin merkezleri, ABD, Avro alanı, hatta Çin'de enflasyon alışılmadık bir artış içinde ve önlem almayı gerektirecek boyutlara doğru ilerliyor. Enerji başta olmak üzere emtia fiyatlarındaki Covid'19 ortamının da yol açtığı fiyat artışları, genelde sanayici fiyatlarını etkiledi ve bu merkez ülkelerdeki tüketici fiyatlarının da alışılmadık şekilde artışına yol açıyor.

Pandemiye giriş yılında yaşanan küresel küçülme, merkez ülkelerde özellikle hizmet sektörlerindeki kapanmalarla ağır daralmalar yaşattı. Devletlerin eli açık davranıp büyük bütçe açıkları ve kamu borcu stokunun katlanmasını göze alarak uyguladıkları maliye politikalarının da etkisiyle 2021'de göreceli canlanmalar yaşandı. Bu canlanmanın getirdiği enflasyonist eğilimlerin kontrol altında tutulması için parasal sıkılaştırma politikaları yine gündemde.

Bu enflasyonist gidiş yakından takip edilirken ekonomide durgunluk günleri de yaşanıyor. Hem tedarik hem talep sorunları üretimde düşüşlere yol açıyor ve enflasyon içinde durgunluk, yani stagflasyonun belirtileri hissediliyor.

Merkezdeki stagflasyon riski, Türkiye gibi ülkeleri de yakından etkileyecek. Türkiye'den siyasi basiretsizliğin de katkısıyla kontrolden çıkan enflasyonu, bulunduğu basamaktan daha yukarı, yüzde 20'lerden yüzde 25-30'lara taşıyacak dinamikler canlı ve bu, siyasi bir dönüşüme kadar gündemde canlılığını koruyacak gibi görünüyor.

Üretim ayağında ise hem ucuzlaştırılan "Yoksullaştırıcı" ihracatın hem de içeride öne çekilen harcamaların katkısıyla sanayide alışılmadık bir canlanma, yılın ilk 3 çeyreğinde yaşandı. İhracatta, birim ihrac fiyatları birim ithal fiyatlarının altında seyrediyor ve dış ticaret üstünden yoksullaşma yaşanıyor. Dış ticaret hadleri hep 100'ün altında seyrediyor. Yoksullaştırıcı ihracat da sürdürülebilir değil. Enflasyonun yanında cari denge sorunu ve döviz fiyatı artışlarına yol açan bu kalitesiz büyümenin alt gelir gruplarına iş ve aş yaratmayan kısırlığı, sürdürülebilme şansını daha da azaltıyor. Dolayısıyla kontrolden çıkmış bir enflasyonun yanında durgunluğa giren bir ekonomik konjonktür yılın sonlarına doğru kaçınılmaz görünüyor. Bu da stagflasyonun Türkiye versiyonunu yaşamak demek. Hem pahalılık hem işsizlik, özellikle alt sınıfların daha yakından hissedecekleri bir sorun olmaya aday.

* İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Küresel ekonomide son zamanlarda en çok konuşulan kavramlardan birisi stagflasyon. Stagflasyon, kısaca, ekonomide durgunluk ve enflasyonun beraberce görülmesi demek. Bu eğilim hem merkez ülkelerde hem de çevrede yaşanmaya başladı. Ne kadar süreceği ve güçleneceği bilinmeyen bu eğilim, Türkiye'yi de kapsayacak gibi. Bir yandan yüzde 20 basamağına oturan ve kontrol dışına çıkan bir tüketici enflasyonu yükselirken bir yandan da saman alevi gibi parlayan kalitesiz bir büyüme, yerini bir durgunluğa, dolayısıyla işsizliğe bırakma eğiliminde. Hem pahalılık hem işsizlik gibi iki ağır durum, kitleleri tehdit eder halde ve çıkış, doğru siyasi değişimlere, rasyonel kararların alınıp denge-denetim mekanizmalarının çalışacağı, ülke riskinin azaltılacağı politikaların izlenmesine bağlı görünüyor.

Merkez ülkelerde stagflasyon

Son aylarda gelen veriler, başta ABD olmak üzere merkez ülkelerde hem beklenenden daha az büyüme sinyalleri veriyor hem de güçlenen enflasyona işaret ediyor. Küresel ekonomide henüz durgunluk yok ama yavaşlama belirtileri artıyor. Enflasyon ise çok daha hissedilir bir olgu. Büyümede yavaşlama ile yükselen enflasyon "Stagflasyona giriş" olarak tanımlanabilir.

Pandemiye giriş yılında yaşanan küresel küçülme, merkez ülkelerde özellikle hizmet sektörlerindeki kapanmalarla ağır daralmalar yaşattı. Devletlerin eli açık davranıp büyük bütçe açıkları ve kamu borcu stokunun katlanmasını göze alarak uyguladıkları maliye politikalarının da etkisiyle, 2021'de göreceli canlanmalar yaşandı. Bu canlanmanın getirdiği enflasyonist eğilimlerin kontrol altında tutulması için parasal sıkılaştırma politikaları yine gündemde.

Pandeminin yükseldiği 2020 ikinci çeyreğinde ABD ekonomisi, pandemi öncesi çeyreğe göre yüzde 31 gibi dehşetli bir küçülme yaşadı. Avro bölgesinde 2020 ikinci çeyreğinin küçülmesi yüzde 15'e yaklaşırken Japonya'da da yüzde 10'a yakın bir daralma yaşandı.

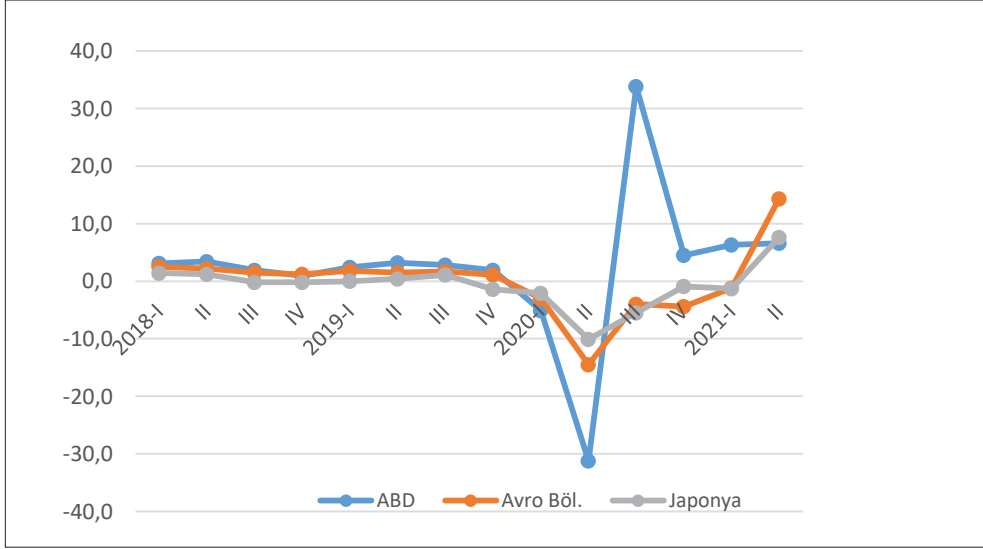
Tablo 1. Merkez Ülkelerde, Bir Önceki Çeyreğe Göre Büyüme, Yüzde

	ABD	Avro Böl.	Japonya
2018-I	3,1	2,5	1,4
II	3,4	2,2	1,2
III	1,9	1,5	-0,2
IV	0,9	1,2	-0,2
2019-I	2,4	1,8	0,0
II	3,2	1,5	0,4
III	2,8	1,7	1,1
IV	1,9	1,1	-1,4
2020-I	-5,1	-3,0	-2,1
II	-31,2	-14,5	-10,1
III	33,8	-4,0	-5,5
IV	4,5	-4,4	-0,9
2021-I	6,3	-1,2	-1,3
II	6,6	14,3	7,6

Pandeminin görece kontrol altına alındığı çeyrek yıllarda büyüme toparlandı. ABD'de 2020'nin 3. çeyreğinde, ikinci çeyrekteki sert düşüşten hızla çıkıldı. Çıkış Avro Bölgesi ve Japonya'da daha düşük tempolu oldu. ABD'de 2021'in ilk çeyreğinde de yüzde 6 dolayında büyüme temposu ile yol alınırken enflasyon da yükseliş halindeydi.

Dünya ekonomisi küresel ölçekte en büyük stagflasyonu 1970'li yıllarda yaşamıştı. Enflasyon ve büyümenin yavaşlaması, sadece teknik nedenlerden kaynaklanmıyor. Siyasi istikrarsızlık ve güven sorunu da enflasyonu besleyip büyütebiliyor. 1970'lerin Vietnam sorunu, enflasyon beklentilerini bozan bir etkendi. Bugün de ABD'nin Orta Doğu ve Afganistan sorunu var.

1970'lerden itibaren ABD'de de verimlilik oranları düştü, birim maliyetler arttı. Verimlilik düşüşü 2000'li yıllarda da ABD için aşılammış bir sorun.

Grafik 1. ABD, Avro Bölgesi, Japonya Büyüme Oranları (%)

Kaynak: Bureau of Economic Analysis, Eurostat

Tablo 2. Merkez Ülkelerde Yıllık Tüketici Fiyatları, Yüzde

	ABD	Avro	Japonya
2020-1	2,5	1,4	0,8
2	2,3	1,2	0,6
3	1,5	0,7	0,6
4	0,3	0,3	0,2
5	0,1	0,1	0,1
6	0,6	0,3	0,1
7	1,0	0,4	0,2
8	1,3	-0,2	0,1
9	1,4	-0,3	-0,2
10	1,2	-0,3	-0,6
11	1,2	-0,3	-1,0
12	1,4	-0,3	-1,2
2021-1	1,4	0,9	-0,7
2	1,7	0,9	-0,5
3	2,6	1,3	-0,4
4	4,2	1,6	-1,1
5	5,0	2,0	-0,7
6	5,4	1,9	-0,4
7	5,4	2,2	-0,3
8	5,3	3,0	-0,3

Kaynak: Bureau of Economic Analysis, Eurostat

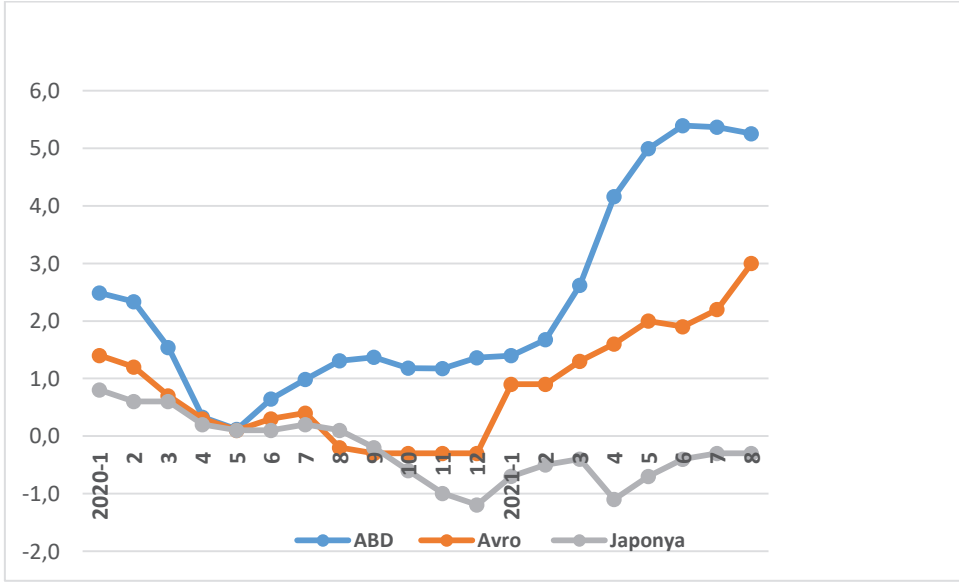
Merkezde enflasyon

Merkez ülkelerde enflasyon, pandemi yılı 2020 ve devamında önemli bir olgu halinde. ABD'de yüzde 1,2–1,4 aralığında seyreden tüketici enflasyonu 2021 Mart'ında yüzde 2,6'ya çıktıktan sonra Mayıs'tan itibaren yüzde 5'in üstünde seyrediyor. Avro alanında pandemi yılı 2020'nin ikinci yarısında negatif seyreden enflasyon 2021 ile birlikte tırmanışa geçti ve 2021 Ağustos'unda yüzde 3'e kadar çıktı. Uzun zamandır negatif enflasyondaki Japonya'da ise pandemi de bir şeyi değiştirmede.

Enerji, emtia fiyatları

Stagfasyona gidişin rüzgarı enerji ve hammadde fiyatlarındaki tırmanıştan da geliyor. Üstelik, sadece enerjide değil tüm emtia gruplarında, tarım, metallerde rekor artışlar gerçekleşiyor. Ayrıca Corona'19 salgının pekiştirdiği tedarik sorunları ve artan ulaşım (navlun) maliyetleri enflasyon üstünde ek basınçlar yaratıyor, tırmandırıyor.

Petrol, doğalgaz, kömür gibi fosil yakıtların fiyatlarındaki güçlü artışlar başta Avrupa ve Asya olmak

Grafik 2. Merkez Ülkelerde Tüketici Fiyatları, Yıllık 5

üzere enerji krizini derinleştiriyor. Yükselen enerji fiyatları küresel ekonomide enflasyonu daha yukarı, büyümeyi aşağı çekmeye aday. Bir başka ifadeyle, şimdilik ılımlı hissedilen stagfasyonist eğilimleri sertleştirebilecek gelişmeler var.

Rusya'nın da dahil olduğu "OPEC +" toplantısından beklenen üretim artış kararı gelmeyince, doğalgazdan sonra petrol fiyatları da 2014 yılından bu yana en yüksek seviyeye çıkmış durumda. Yılbaşında varili 50 dolar civarında olan petrol fiyatları yüzde 60 artarak 80 dolara yaklaştı. Doğalgaz fiyatları yılbaşından bu yana iki katına çıktı. Kömür fiyatlarındaki artış yılbaşından bu yana yüzde 240'ı buldu.

Enerji fiyatlarındaki bu yükselişin arkasında, küresel ekonominin pandemi sonrası büyüme göstereceği bir yılda olmasının büyük etkisi var. Pandemiye bağlı olarak evlerde artan sanayi ürünlerine, dayanıklı mallara talep, çok ciddi bir enerji ihtiyacı yarattı. Stoklama eğilimi, tedarik sorunları bu eğilimi destekledi. 2021 yaz aylarından itibaren açılan hizmet sektörleri de eklenince, talep çok daha hızlandı.

Talebi etkileyen bir başka önemli unsur, iklim krizi ile mücadelenin hızlanmış olması. Özellikle Avrupa'da bu değişime yönelik kamuoyu baskısı arttı. Ulaşımında elektrikli araçlara yönelmekten, elektrik üretimi ve ısınmada doğalgazdan ve kömürden rüzgar ve güneş enerjisi kullanımına yöneliş, yenilenebilir enerjiye talebi artırıyor. Örneğin, İngiltere 2024 sonuna kadar bütün kömür madenlerini kapatma kararı aldı. Toplam elektrik üretiminin yüzde 25'i rüzgar enerjisinden elde ediliyor. Eylül ayında kuzey denizindeki rüzgarların sert bir şekilde azalması, elektrik üretimini düşürmeye başlıyor.

Bu durumda, açığı daraltmak için kömür ve doğalgaza yeniden talebin artması fiyatları da yukarı çekti. Benzer gelişmeler Avrupa'nın farklı ülkelerinde de yaşanıyor. Birçok ülkede doğalgaz, benzin, elektrik fiyatlarında keskin artışlar oldu, bazı sektör ve işletmeler, üretime ara vermek zorunda kaldı. Asya'da özellikle Çin ve Hindistan'da da durum farklı değil. Kömür stokları azalıyor, üretimi aksatmamak için olağanüstü önlemler alınıyor.

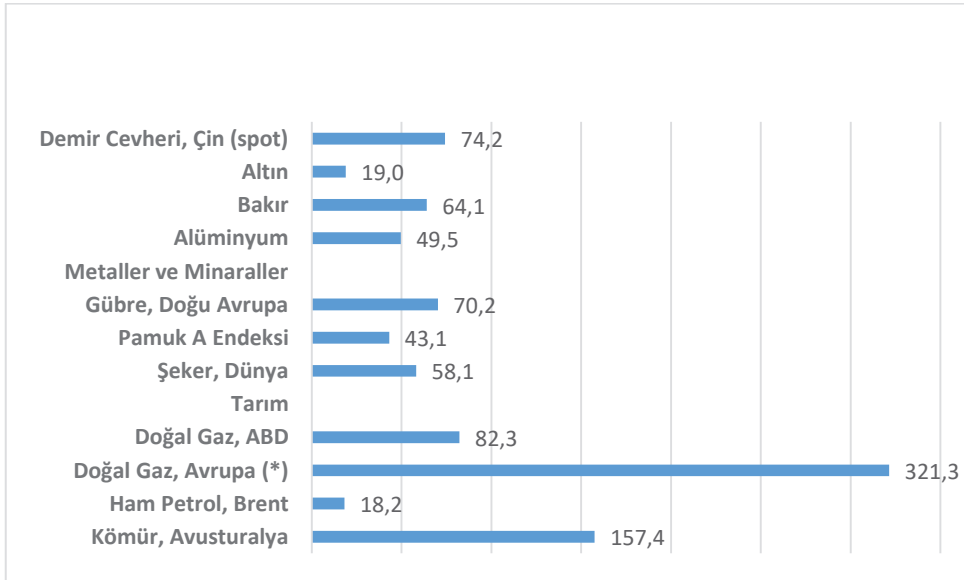
Talep artışı fiyatları elbette artırır ama sorunun bir başka boyutu arz tarafı ile ilgili. İklim krizi ile mücadele çerçevesinde 2015 Paris Anlaşması ve 2030 BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, doğalgaz ve petrol üreticilerinin yeni yatırımlarını son yıllarda düşürmeye başladı. Arz kapasitesi düşüyor. OPEC örneğinde olduğu gibi bir de üzerine üreticilerin mevcut kapasiteyi bile güçlü kullanmama isteği eklenince arzın çok üzerine çıkan talep ile fiyatlar çok daha fazla yukarı gitmeye başladı. Yine iklim krizi ile mücadele çerçevesinde, üretim süreçlerinde limitlerinin üzerinde fosil yakıt kullanan firmalar karbon kredisi kullanmak ve bunun maliyetini karşılamak zorunda kalıyorlar. Avrupa'da yılbaşından bu yana karbon kredi fiyatı 35 Avro'dan 'dan 65 Avro'ya çıkarak iki katına yaklaşmış durumda.

Tüm bu gelişmeler önümüzdeki dönemde enflasyonu daha yukarı, üretimi ise aşağı çekmeye aday görünüyor. Yaşanan bu enerji fiyat artışı sorununun kısa sürede bitmesini beklemek çok gerçekçi değil. En azından önümüzdeki ilkbahara kadar pandemi ve kış mevsiminden kaynaklı enerji talebinin devam etme olasılığı çok yüksek. Pandemi

sonrası baskı kısmen azalabilir. Bununla birlikte, iklim krizinden kaynaklanan fiyat baskısı daha uzun süre devam etmeye aday görünüyor.

Pandemi öncesi, 2019 Ağustos'unda 59 dolar olan ham petrol varil fiyatı, pandemi yılı 2020'nin Ağustos'unda 44 dolara kadar inmişti. 2021 Ağustos'unda ise 70 doları görmüş durumda. Kömür yeniden gözde oldu ve fiyatları yüzde 157 arttı. Doğalgazda durum daha kritik. 2019 Ağustos ayı ile 2021 Ağustos ayı arasında doğalgaz fiyatlarında yüzde 321 fark var ve bu durum, amonyak üretimini de olumsuz etkileyerek, gübre fiyatlarını, dolayısıyla tarımı da olumsuz etkileyen bir özelliğe sahip.

Sadece enerji değil, tarım ve madenler, metaller grubunda da anormal fiyat artışları var. Şekerin pandemi öncesi ve sonrası fiyat artışı yüzde 58'i bulurken pamukta artış yüzde 43 dolayında. Pandemi öncesinin Ağustos'u ile pandemi sonrası dönemde alüminyum fiyatları yüzde 50'ye yakın arttı. Bakır fiyatlarındaki artış yüzde 65'e yaklaştı, demir cevheri fiyatlarındaki artış da yüzde 74'ü buldu.

Grafik 3. Pandemi Öncesi ve Sonrası Dünya Fiyatları: Ağustos (2019-2021), %

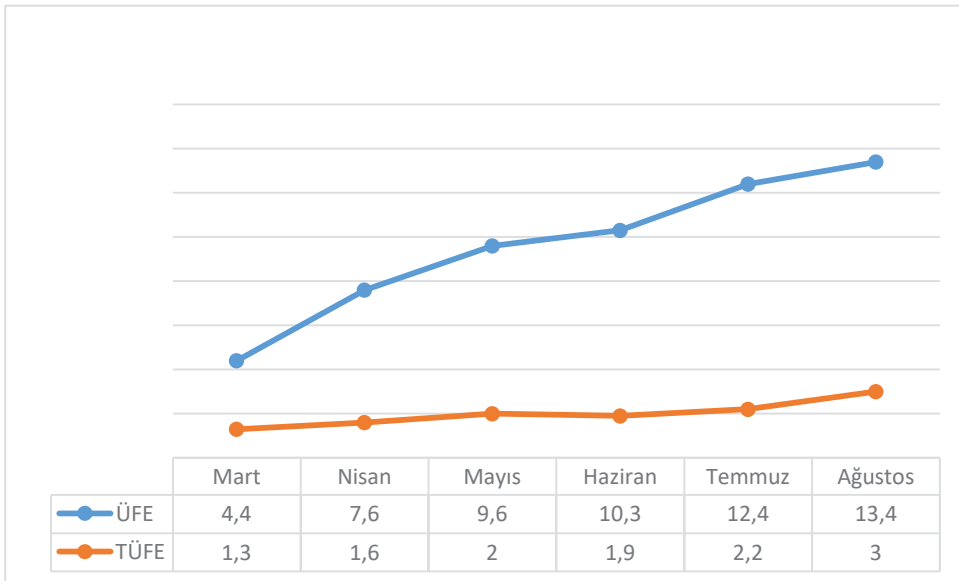
Tablo 3. Dünya Ortalama Mal Fiyatlar

Mal	Birimi	2019	2020	2021	AĞ/2018/19	AĞ/2019/20	AĞ/2020/21	AĞ/2019/21
		Ağustos	Ağustos	Ağustos				
Enerji								
Kömür, Avustralya	\$/mt	65,6	50,1	168,8	-9,1	-2,8	11,0	157,4
Ham Petrol, Brent	\$/bbl	59,3	44,3	70,0	-7,4	3,4	-5,9	18,2
Doğal Gaz, Avrupa	\$/mmbtu	3,7	2,9	15,5	1,6	58,9	23,8	321,3
Doğal Gaz, ABD	\$/mmbtu	2,2	2,3	4,1	-5,2	32,3	6,8	82,3
Tarım								
Şeker, Dünya	cent/kg	27,2	28,9	42,9	-4,0	6,7	10,1	58,1
Pamuk A Endeksi	cent/kg	156,0	154,2	223,3	-6,3	2,1	3,7	43,1
Gübre, Doğu Avrupa	\$/mt	262,5	249,5	446,9	-0,4	16,4	1,2	70,2
Metaller ve Mineraller								
Alüminyum	\$/mt	1.740,7	1.737,3	2.603,0	-3,1	5,7	4,2	49,5
Bakır	\$/mt	5.709,4	6.498,9	9.370,1	-3,9	2,0	-0,9	64,1
Altın	\$/toz	1.500,4	1.968,6	1.785,3	6,2	6,6	-1,2	19,0
Demir Cevheri, Çin	cent/dmtu	93,1	121,1	162,2	-22,6	11,6	-24,3	74,2

Kaynak: Commodity Price Data (Pinksheet), Dünya Bankası

Bütün bunlar, sanayi ürün fiyatlarına yansdı ve üretici fiyatlarında sert artışlar yaşanıyor. Bunun ancak bir kısmı tüketici fiyatlarına yansıyor. Eurostat verilerine göre, Avro bölgesinde sanayici fiyatları Mart ayında yıllık yüzde 4,4 iken

Ağustos'ta yüzde 13,4'e kadar çıktı ve tüketici fiyatları ile makas 10 puanı geçti. Bu, önümüzdeki zaman diliminde geçirgenlikle TÜFE'nin artması anlamına da geliyor.

Grafik 4. Avro Bölgesinde ÜFE -TÜFE Makası, Yıllık %

Kaynak: Eurostat

Türkiye'de ise üretici fiyatları ile tüketici fiyatları arasındaki makas, 25 puana kadar çıkmış durumda.

İklim tehdidine karşı Batı'nın ciddi bir politika değişimine yönelmesinin fosil yakıt arzını (petrol ve doğalgaz) uzun süredir kısıtlamaya başladığı, buna karşın talebin pandemi koşulları ile daha da arttığı gözleniyor. Petrol ve doğalgaz fiyatları son kez ciddi bir çıkış eğilimine girecek. Enerji fiyatlarındaki bu olası seyir de enflasyonun beklenenden uzun sürmesine yol açar.

Bütçe açıkları ve stagflasyon

ABD 1960 ve 1970'li yıllarda altyapı yatırımlarına yönelerek büyük bütçe açıklarını göze almıştı. Bu durum yarattığı talep baskısı ile enflasyonu desteklemişti. Benzer bir durum, günümüz ABD'sinde de geçerli. ABD bütçe açığı ve borç stoku rekor seviyelere doğru gidiyor. ABD'nin yüzde 4,8 olan bütçe açığının GSYH'ye oranı, 2020'de pandemi ile mücadelede bütçede genişlemeci politikalarla hızla arttı ve oran yüzde 16'ya kadar çıkarken, açığın büyüklüğü de 1 trilyon dolardan 3,3 trilyon dolara kadar çıktı. Bunun talebi, dolayısıyla talep enflasyonunu kamçılama beklenir. Avro bölgesinde de bütçe açıkları pandemi öncesi yüzde 0,6 iken pandemi yılı 2020'de yüzde 7,3'e kadar çıktı. Bu, Avro bölgesinde 76 milyar dolarlık bütçe açığından 920 milyar dolarlık açığa çıkılması demek.

1970'lerden farklı mı?

Dünya ekonomisinin 1970'lerde yaşadığı stagflasyon yani durgunluk içinde enflasyon hali, içinden geçtiğimiz konjonktürde dünyanın yaşadıklarını hatırlatıyor. Yaşanan birçok benzerlik, ABD'nin olası bir stagflasyona doğru gittiği görüşünü oldukça destekliyor. Bununla birlikte, bazı görüşlere göre, gelişmeler 1970'ler ile tam bir benzerlik taşıyor, yaşananlar geçici bir enflasyona, büyüme yavaşlamasına yol açacak ama aşılabilir ve hafif bir stagflasyon ile sınırlı kalabilir. Bu iyimserliğe sahip olanlar, hızla artan teknolojik gelişmelerin,

yapay zekanın yaygınlaşmasının, online alışverişlerin artmasının verimlilik artışını hızlandıracağı görüşünde.

ABD-Çin arasında 2017 yılında başlayan ticaret savaşı ve arkasından gelen pandemi koşulları, ABD'yi imalat sanayine daha fazla yönlendirdi. ABD'li imalat sanayi üreticileri Çinli işgücünden daha az maliyetli üretim süreci arayışını teknoloji kullanarak sağlama arayışında. Teknolojiye yönelim daha da güçleniyor. Önce ABD'de şimdi İngiltere'de vasıflı işgücü bulmak zorlaşırken, işgücü maliyetleri, ücretler de görece artıyor. Eğer verimlilik artışı ücret artışlarının üstünde seyrederse enflasyonist baskılar azalabilir.

Verimlilikte artış beklentisinin yanı sıra, pandeminin aşılama ile etkisini iyice yitirmesi, emtia fiyat artışı ve ulaşım maliyeti baskısı, tedarik sorunlarının azalacağı beklentisi de stagflasyondan uzaklaşmayı getirebilir. Ama tersi, stagflasyona girişi hızlandırabilecek.

Tüm bunlardan çıkan sonuç, stagflasyon riski var ve düşük dozda yaşanmaya başlanıyor, ama ilerleyip ilerlememesi gelişmelere bağlı.

Enflasyon uzun süreli olabilir ve ABD'de faizler beklenenden fazla artarsa ABD ve dolayısıyla dünya sert bir daralma ile karşılaşabilir. Yani güçlü bir stagflasyonu yaşamak kaçınılmaz hale gelebilir de.

ABD'de enflasyondaki tırmanışın geçici bile olsa beklenenden uzun olacağı görüşüne paralel olarak, ABD tahvil faizleri yukarı yönlü seyredecek ve 2022 başında ABD 10 yıllık tahvil faizlerinin yüzde 2, sonbaharda ise yüzde 2,5 civarında olacağı tahmini yaygın.

Sadece ABD'de değil, tüm dünyada "Küresel tapering" diye adlandırılacak bir parasal sıkılaşmaya gidilirken Türkiye'de, Merkez Bankası ile politika faizleri, enflasyona rağmen indirildi. Bu, ülke riskini ve stagflasyon tehlikesini artırmış durumda.

Türkiye’de enflasyon ve stagflasyon riski

Küresel ekonominin merkez ülkelerinde enflasyon uzun sürecek bir risk olarak duruyor. Pandemi sonrasında dünyada toparlanma istikrarsız, hatta durgunluk ihtimali var, dolayısıyla enflasyonla birlikte durgunluk, stagflasyon riski büyürken, Türkiye daha zor durumda.

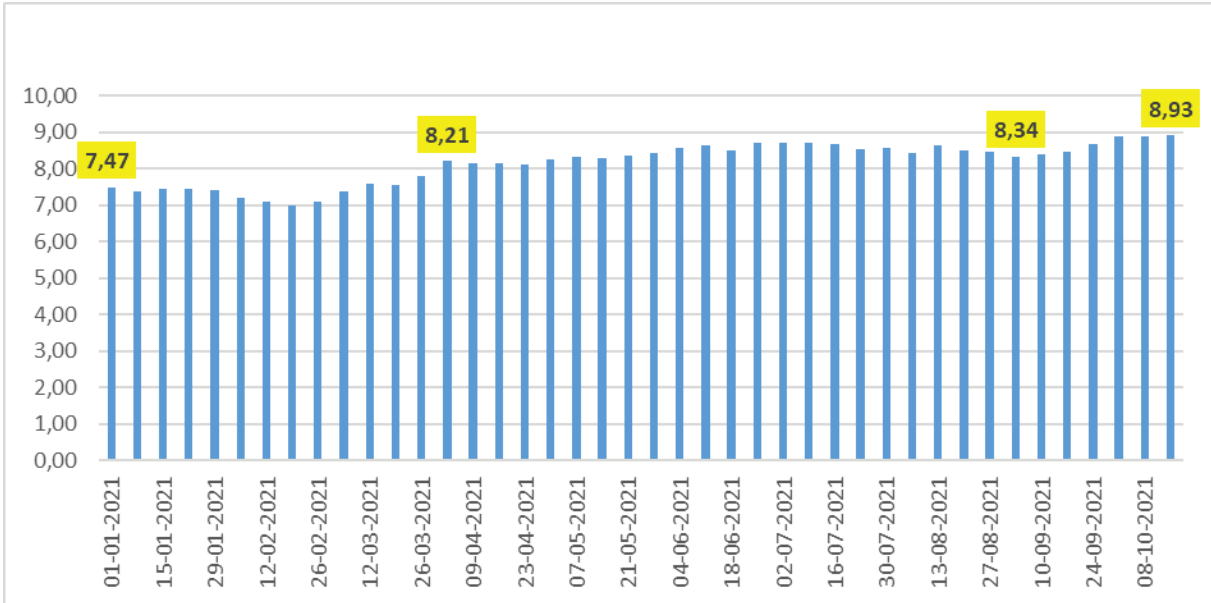
Türkiye’de “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” adı verilen “tek adam” rejiminin yönetsel hatalarıyla da enflasyon kontrolden çıkmış durumda ve 2021 için zorlanmış büyüme ayağında da tempo yavaşlıyor ve giderek durgunluğa sürüklenme riski var. Başka bir ifadeyle hem enflasyon hem durgunluk hali, stagflasyon, Türkiye için ciddi bir risk.

Dünyada hem enerji ve diğer emtia fiyatlarının tırmanma halinde olması hem de TL’nin döviz karşısında sürekli kan kaybı, ithalat üstünden gelen maliyet artışlarını tırmandırıyor. Bu da başta sanayi ürünleri olmak üzere her tür mal ve hizmet

üretiminde maliyetleri, dolayısıyla maliyet enflasyonunu tırmandırıyor.

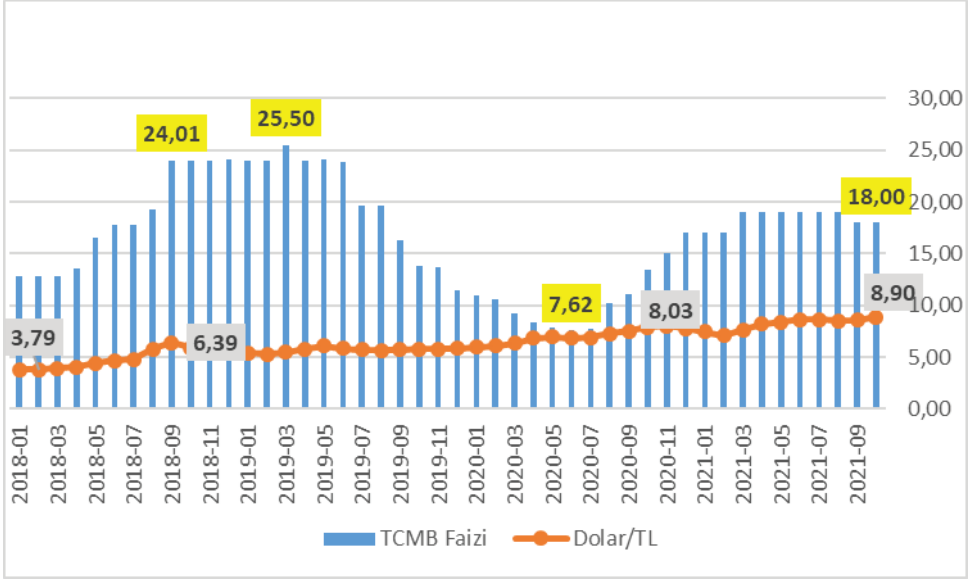
Döviz fiyatı, özellikle Eylül ayında yeniden sışradı ve 8.30 TL olan dolar fiyatı, ay sonunda 8.90'lara çıktı, Ekim ortasında da 9 TL'yi geçti. 2021'in ilk haftasından Ekim ortasına kadar dolar fiyatındaki artış yüzde 19,5'u aştı. Başka türlü söylersek, TL, dolar karşısında yüzde 16,3 değer kaybetti.

TL'nin uğradığı değer kaybında, enflasyona rağmen Merkez Bankası'nın politika faizini 1 puan indirerek yüzde 18'e düşürmesi de etkili oldu. Önceki dönemlerde dövizdeki hararet, TCMB faizi yükseltilerek düşürülmüştü hep. Örneğin, 2018'de dolar/TL, düzenli artışlarla 7 TL'ye doğru seyrederken ve enflasyon yüzde 25'e kadar çıkınca TCMB faizleri 5 puan birden artırılarak yüzde 19'dan yüzde 24'e çıkarılmış, bunun ardından TL yeniden değer kazanmış ve 2020'ye girerken faiz yüzde 11'e, dolar/TL ise 6 TL basamağına indirilmişti. 2020'nin sonlarına kadar faizler düşük tutulurken dolar 8 TL'ye kadar çıktı ve Merkez Bankası Başkanlığına getirilen Naci Ağbal, biri 2020 Kasım'ında di-

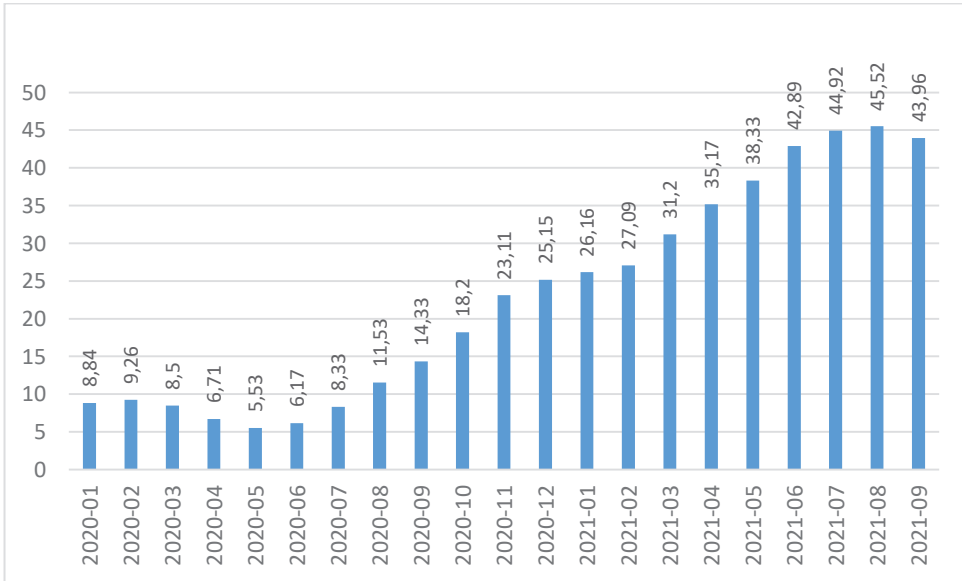
Grafik 5. 2021 Dolar/TL Haftalık Ortamalar

Kaynak: TCMB

Grafik 6. TCMB Faizi (%) ve Dolar/TL: 2018-2021/10

Kaynak: TCMB

Grafik 7. Sanayici(ÜFE) Fiyatları, Yıllık: 2020-2021

Kaynak: TÜİK

ğeri Mart 2021'de iki önemli faiz artışına giderek TCMB politika faizini yüzde 19'a kadar çıkardı. Bu, dolar fiyatının da 8-8,40 bandında kalmasına imkan verdi. Ancak, Ağbal'ın Saray tarafından faiz indirmiyor diye görevden alınması ile dolar fiyatı artık aşağı inmedi hep yukarı yönlü ilerledi. Faizlerin 23 Eylül 2021 toplantısında 1 puan indirilmesi üzerine de dolar fiyatı 9 TL'yi geçti

Dövizdeki artışlar, net olarak Yurt İçi Üretici Fiyatları (Yİ-ÜFE) ya da sanayici fiyatlara yansıyor. Her tür ithal girdi, ara malı, mamul maddenin ithalatı, artan döviz fiyatları ile birlikte tırmandı ve ÜFE'nin yıllığı yüzde 45 dolayında basamak yaptı.

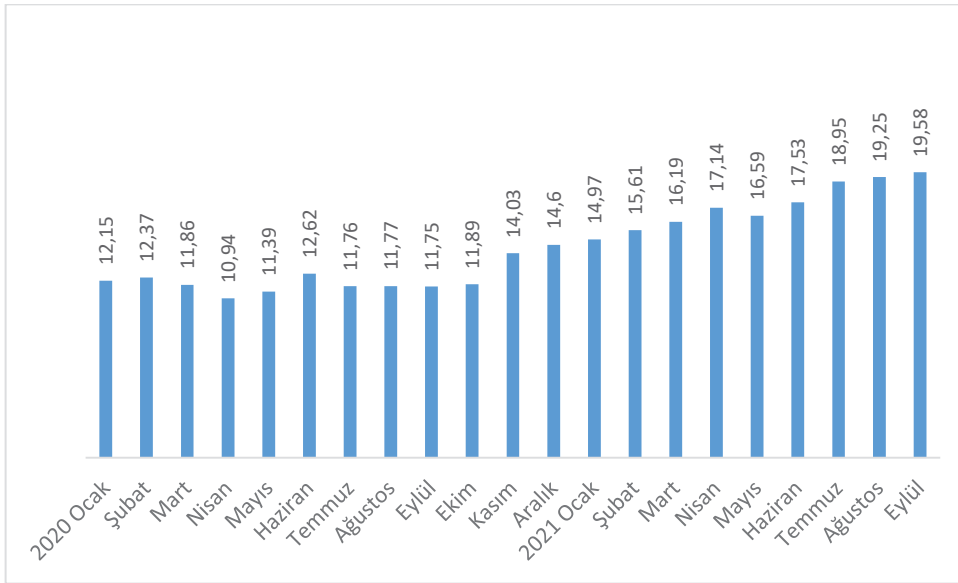
En son Eylül ayında da ÜFE aylık yüzde 1,55 arttı ve yıllığı, 2020'nin baz etkisine rağmen yüzde 44 dolayında gerçekleşti. Üretici fiyatlarındaki bu gelişmede süregelen dış fiyat baskıları, arz kısıtları ve enerji fiyatları belirleyici olmaya devam etti.

Ana sanayi gruplarına göre incelendiğinde, enerji

enflasyonu yüzde 23'e yakın yıllık artışla ön plana çıktı. Eylül'de aylık bazda fiyat artışları alt gruplar geneline yayılırken, en belirgin artış yüzde 2,73 ile dayanıklı tüketim malları imalatında gerçekleşti. Eylül ayında dayanıklı tüketim malları grubu fiyatlarında meydana gelen artışta mobilya, ev aletleri ve tüketici elektroniği etkili oldu. Dayanaksız tüketim malları fiyatlarındaki yükselişte meyve-sebze, süt ve diğer gıda ürünleri ile bazı tekstil ve giyim ürünleri öne çıktı.

Eylül'de sermaye malı grubundaki yüzde 1,98'lik artışta metal ile bağlantılı ürünler, motorlu kara taşıtları ile bunların parça ve aksesuarları ve makinelerin etkisi hissedildi.

Ara malları grubundaki artışta demir-çelik ve ferro alaşımlar, tahıl ürünleri, kağıt ürünleri ve inşaatla bağlantılı kalemlerdeki fiyat artışları dikkat çekti. Bu gelişmelerle, tüketici fiyatları üzerinde üretici fiyatları kaynaklı baskıların etkisi oldu.

Grafik 8. TÜFE'de 2020-2021(Eyl) Yıllık Artışlar, %

Kaynak: TÜİK

Tüketici fiyatları Eylül'de yüzde 1,25 oranında yükseldi ve yıllık enflasyon 0,33 puan artarak yüzde 19,58 oldu. Tüketici enflasyonundaki yükselişte enerji ve hizmet fiyat gelişmeleri etkili oldu. Enerji fiyatları Eylül ayında yüzde 2,2 oranında arttı. Yıllık enerji enflasyonu Eylül ayındaki artışla yüzde 22,8'i buldu. Bu dönemde petrol, doğalgaz ve kömür fiyatlarındaki artışlarla birlikte uluslararası enerji fiyatları olumsuz bir görünüm kaydetti. Akaryakıttan alınan ÖTV'yi azaltarak gerçekleştirilen "Eşel mobil sistemi" ile, akaryakıt fiyatlarındaki artışlar emilse de, yurtdışı enerji fiyatları şebeke suyu ile kömür ve odun gibi katı yakıt fiyatları kaynaklı olarak arttı. Yaz aylarında hızlanan gıda yıllık enflasyonu, bu dönemde sınırlı bir oranda gerileyerek yüksek seviyesini korudu.

Bu dönemde, hizmet enflasyonu pandemi ile ilgili açılma etkilerine de bağlı olarak yükselirken hizmet enflasyonu görünümünde okul ve üniversitelerin açılmasına bağlı etkiler dikkat çekti. Hizmet grubu yıllık enflasyonundaki yükselişte okul ve üniversitelerin açılmasıyla birlikte bağlantılı sektörlerde (üniversite harcı, yurt, servis ücreti vb.) gerçekleşen güçlü fiyat artışlarının etkisi belirle-

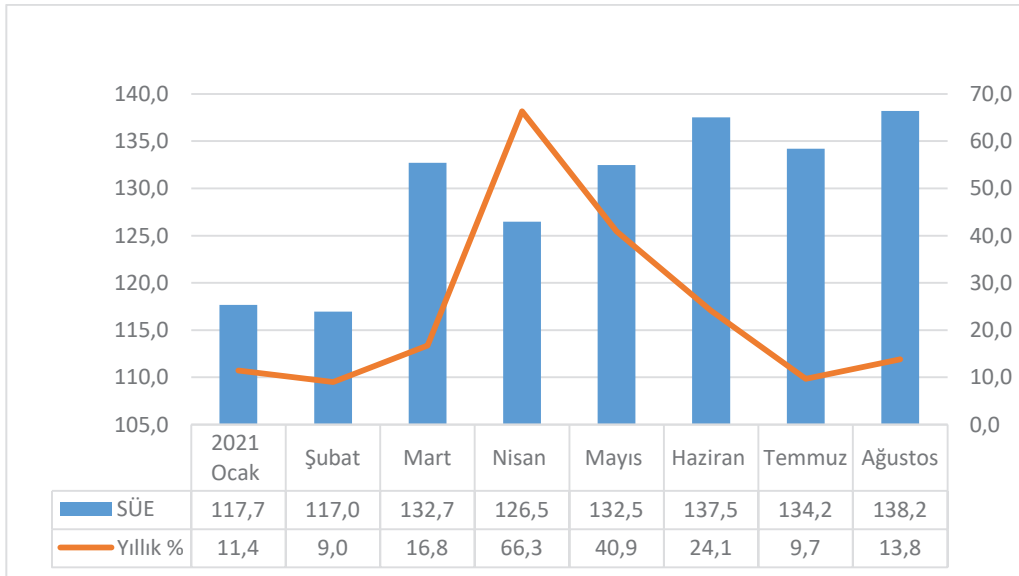
yici oldu, eğitim sektöründe sona eren geçici KDV indirimleri söz konusu fiyat artışlarını daha belirgin hale getirdi.

Temel mal yıllık enflasyonu dayanıklı tüketim mallarında bir önceki yıldaki yüksek bazın da etkisiyle yavaşladı, ama gıda enflasyonu önemini koruyor. Gıda ve alkolsüz içecek yıllık enflasyonu yüzde 28,8. Yıllık enflasyon, işlenmemiş gıda grubunda yüzde 32,1 işlenmiş gıda grubunda yüzde 25,8 dolayında.

Sanayi üretiminde geçici canlılık

Türkiye'de enflasyon hem maliyet hem talep yönlü artış trendinde ve iktidarın politikaları enflasyonu kontrol etmede yetersiz, etkisiz. Beklentiler ise bozulma halinde ve yüzde 20 basamağına yerleşmekte olan tüketici enflasyonunun, önümüzdeki dönemde, özellikle TCMB faizlerinde bir artışa gidilmemesi ve parasal sıkılaştırma yönünde adım atılmaması halinde, kolaylıkla yüzde 25-30 basamağına yerleşmesi söz konusu olabilecektir. Hem dış rüzgarlar hem de iç iklim, bu riski artırıyor.

Sanayide gözlenen bahar ve yaz ayları canlanmasında ise süreklilik göstereceğe benzemiyor.

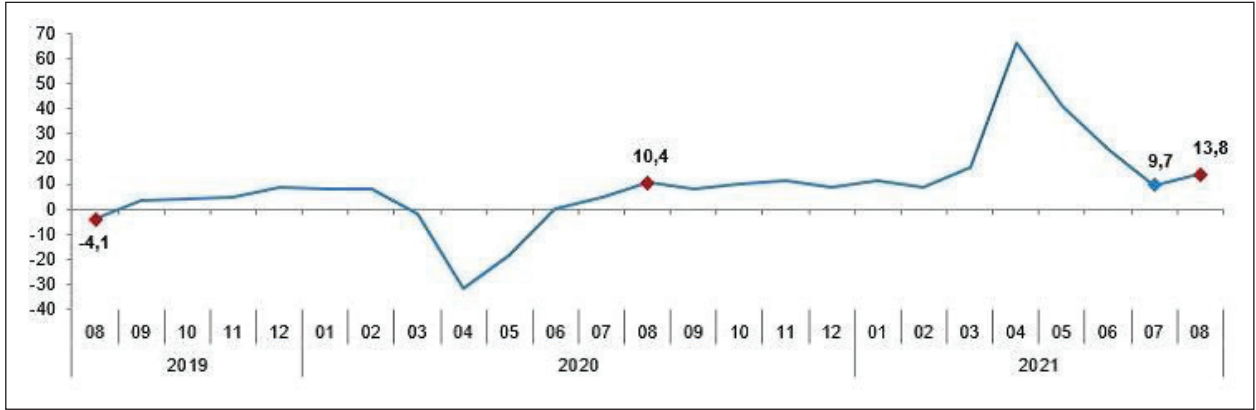
Grafik 9. Sanayi Üretim Endeksinde Yıllık Artışlar: %

TÜİK, en son Ağustos ayı sanayi üretim verilerini açıkladı. Sanayi üretimi Ağustos'ta yıllık yüzde 13,8 arttı. Sanayinin alt sektörleri (2015=100 referans yılı) incelendiğinde, 2021 yılı Ağustos ayında madencilik ve taşocakçılığı sektörü endeksi bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 9,4, imalat sanayi sektörü endeksi yüzde 14,2 ve elektrik, gaz üretimi ve dağıtım sektörü endeksi yüzde 9,4 arttı.

Sanayideki Ağustos ayı canlılığının sürmediği,

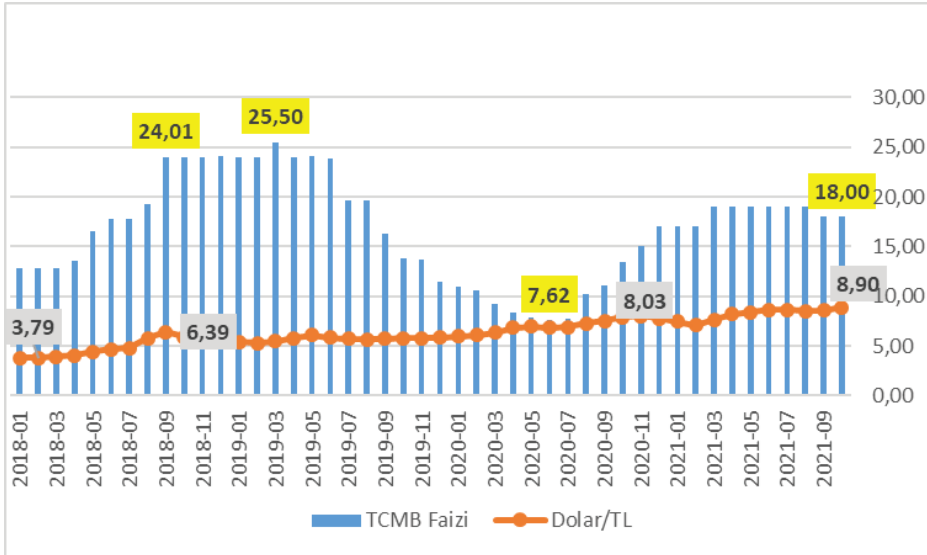
Eylül'den itibaren yavaşladığı söylenebilir. Bunun öncü göstergeleri kısa adı İSO olan İstanbul Sanayi Odası'nın PMI endeksinden (Satın Alma Yöneticileri Endeksi) görülebiliyor.

İSO'nun İmalat Sanayi (PMI) endeksi 2021 yılı Temmuz-Ağustos döneminde ikinci çeyreğe göre 3,7 puan artarak Ağustos ayında 54,1 seviyesine yükseldi ve son 7 ayın en yüksek seviyesine ulaştı. Ancak Eylül'de endeks 1,5 puan azaldı ve 52,5'e düştü.

Grafik 10. Sanayi Üretim Endeksi Yıllık Değişim Oranları (Yüzde), Ağustos 2021

Kaynak: TÜİK

Grafik 11. TCMB Faizi (%) ve Dolar TL: 2018-2021/10

Kaynak: İSO

Eşik değer olan 50,0'nin üzerinde ölçülen tüm rakamların sektörde iyileşmeye işaret ettiği anket sonuçlarına İSO bülteninin yorumu şöyle: "Faaliyet koşullarındaki iyileşme trendi, üretim ve yeni siparişlerde devam eden büyümeye bağlı olarak dördüncü aya ulaştı. Ancak eylül ayındaki artışlar önceki aya göre yavaş gerçekleşti".

Yine İSO bültenine göre, ham madde yetersizliği ve ürün ithalatındaki gecikmeler, tedarikçilerin teslimat sürelerinin daha da artmasında rol oynadı. Girdi maliyetleri keskin bir şekilde yükselmeye devam etti. Firmalar, arz kısıtlarına bağlı olarak ham madde fiyatlarındaki artışların sürdüğünü bildirdi. Döviz kuru gelişmeleri de girdi maliyetlerindeki yükseliş Ağustos ayındakine çok yakın bir oranda gerçekleşti. Buna bağlı olarak, imalatçılar satış fiyatlarını hızlı bir şekilde yükseltmeyi sürdürdü ve nihai ürün enflasyonu Eylül'de hafif bir artış kaydetti.

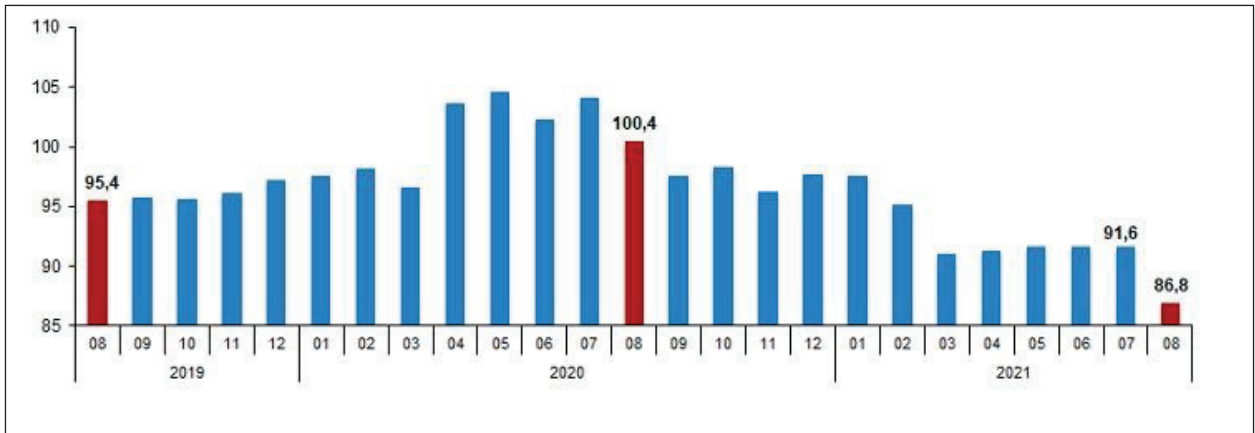
Eylül'de uç veren bu olumsuz eğilimin izleyen aylarda sürmesi halinde sanayi üretimindeki canlanmanın, yıl sonuna doğru yerini bir durgunluğa bırakması mümkündür. Bunda, ihracatta, Batı dünyasında yaşanmaya başlanan durgunluğun etkisi ile talepte düşüşün etkisi olacaktır. Dam-

plingli fiyatlara rağmen talepte azalma, ihracatı azaltabilir.

TÜİK verileri birim ihraç fiyatındaki artışın birim ithalat fiyatındaki artışın gerisinde kaldığını, dolayısıyla dış ticaret hadlerinin bozularak ülkede değer kanamasına yol açtığını ortaya koyuyor. Dış ticaret hadleri, ihracat birim değer endeksinin ithalat birim değer endeksinde oranlanmasıyla elde edilir. Dış ticaret haddinin 100'ün üzerinde bulunması; dış ticarete konu malların baz yılına göre pahalıya satılıp, ucuza satın alındığı için ihraç eden ülke lehine bir durum söz konusudur. Ters durumda, yani dış ticaret haddi 100'ün altına düşünce ülke aleyhinde bir durum vardır. Pahalıya alınıp daha ucuza satılmakta, ülke değeri dış ticaret üstünden dışa aktarılmaktadır.

Dış ticaret haddi son 3 yılda birkaç ay dışında, hep 100'ün altındadır. Yani ülke aleyhine seyreden bir dış ticaret faaliyeti vardır. Özellikle 2021 yılında 100'ün altında kalmak süreklilik arz ediyor. 2021 yılı Ağustos ayında bu değer 86,8 olarak gerçekleşti

2020 yılı Ağustos ayında 104,1 olarak elde edilmiş olan dış ticaret haddi, 13,6 puan azalarak, 2021 yılı Ağustos ayında 86,8 oldu.

Grafik 12. Yoksullaştırıcı Dış Ticaret: Dış Ticaret Hadleri, Temmuz 2021 [2015=100]

Kaynak: TÜİK

İhracattaki bu “Yoksullaştırıcı” süreç sürdürülebilir değil. Bundan bir yerde vazgeçilmesi kaçınılmaz. İhracattaki tempo düşüşüne, iç talepte harcamaların öne çekilmesinden kaynaklanan talep canlılığının doygunluğa erişmesi eşlik edebilir. Bu durum, yılın tamamı yüzde 9 dolayında bir GSYİH artışı ile sonuçlansa da, ekonomiyi yüksek enflasyona eşlik eden bir durgunluk sürecine girmekten alıkoyamaz.

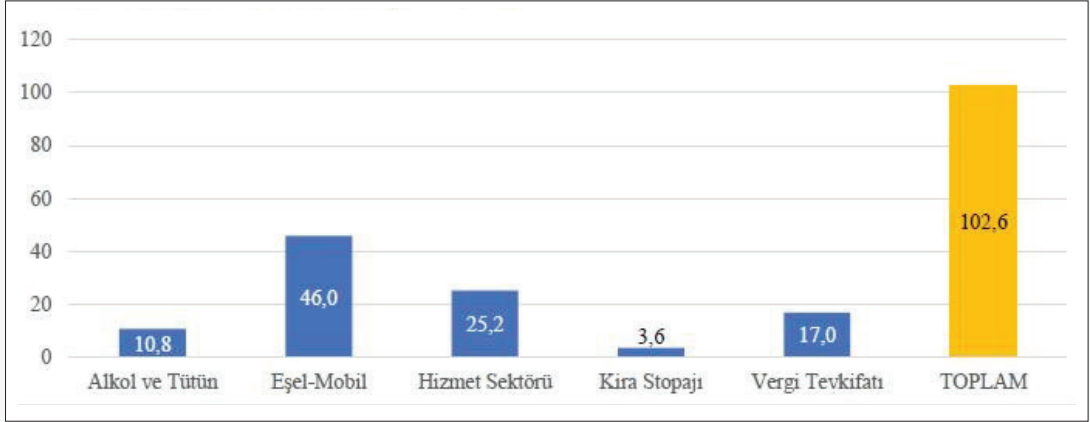
Sonuç yerine

Özetlemek gerekirse, dünya ekonomisinin merkezleri, ABD, Avro alanı, hatta Çin’de enflasyon alışılmadık bir artış içinde ve önlem almayı gerektirecek boyutlara doğru ilerliyor. Enerji başta olmak üzere emtia fiyatları Covid’19 ortamının da yol açtığı fiyat artışları, genelde sanayici fiyatlarını etkiledi ve bu Merkez ülkelerdeki tüketici fiyatlarının da alışılmadık şekilde artışına yol açıyor. Bu enflasyonist gidiş yakından takip edilirken ekonomide durgunluk günleri de yaşanıyor. Hem tedarik hem talep soruları üretimde düşüşlere yol açıyor ve enflasyon içinde durgunluk, yani stagflasyonun belirtileri hissediliyor. Merkezde enflasyonun kendisine biraz daha ömür bulacağı yaygın bir kanı.

Merkezdeki stagflasyon riski, Türkiye gibi ülkeleri de yakından etkileyecek. Türkiye’de, siyasi basiretsizliğin de katkısıyla kontrolden çıkan enflasyon, bulunduğu basamaktan daha yukarı çıkabilir, bunun dinamikleri canlı ve bu, siyasi bir dönüşüme kadar gündemde canlılığını koruyacak gibi görünüyor. Üretim ayağında, hem yoksullaştırıcı ihracatın katkısı hem de içeride öne çekilen harcamaların katkısıyla sanayide alışılmadık bir canlanma, yılın ilk 3 çeyreğinde yaşandı. Ancak bu, sürdürülebilir değil. Enflasyonun yanında cari denge sorunu ve döviz fiyatı artışlarına yol açan bu büyümenin alt gelir gruplarına iş ve aş yaratmayan kısırlığı, sürdürülebilme şansını da azaltıyor. Dolayısıyla baş edilememiş ve kontrolden çıkmış bir enflasyonun yanında durgunluğa giren bir ekonomik konjonktür yılın sonlarına doğru kaçınılmaz görünüyor. Bu da stagflasyonun Türkiye versiyonunu yaşamak demek. Hem pahalılık hem işsizlik, özellikle alt sınıfların daha yakından hissedecekleri bir sorun yumağı olmaya aday.

Enflasyonu küçültmek için 103 milyar TL vergiden vazgeçildi

Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021 yılı ilk 6 aylık Kamu Maliyesi Raporu'nda; iktidarın enflasyonla mücadele için, vergi indirimleri yoluyla 2021 yılının ilk dokuz ayında almaktan vazgeçtiği vergilere ilişkin ayrıntılar yer aldı.

Grafik 13. Enflasyon Küçülsün Diye Vazgeçilen Kamu Gelirleri (Milyar TL)

Kaynak: HMB Hesaplamaları

Vergi harcamaları, vergi sistemi yoluyla devletin vazgeçtiği gelir olarak tanımlanabilir. Bu harcamalar vergi sisteminde istisna, muafiyet, vergi erteleme ve düşük vergi oranı şekillerinde ortaya çıkıp vergi kaybına yol açan uygulamalardır.

Devlet, bilerek ve isteyerek bazı ekonomik faaliyetlerden vergi almıyor. Alabileceği gelirden de vazgeçiyor, böylece gelirlerini bilinçli olarak azaltıyor.

Kamu Maliyesi Raporu'nda, kalıcı fiyat istikrarının sağlanması amacıyla; yönetilen/yönlendirilen fiyatlarda, enflasyon üzerindeki etkileri sınırlı olacak şekilde gerekli tedbirler alındığı ifade edilmiş. Ayrıca, gelir politikalarının da enflasyonla mücadeleye destek olacak şekilde uygulandığına vurgu yapılmış.

Enflasyonla mücadele kapsamında 2021 yılının sonuna kadar aşağıdaki vergilerden vazgeçilerek, enflasyonun artmasının engellendiği ifade ediliyor:

- Eşel-mobil sistemi uygulaması sonucunda sadece 2021 yılı için toplamda 46 milyar TL'lik KDV ve ÖTV gelirinden feragat edilecek. Bu limit ilk dokuz ay sonunda dolmuş gözüküyor.
- Salgınla mücadele kapsamında belirli sektörlerde geçici vergi indirimleri yapılması fiyat düzeyini de aşağı yönlü etkilemiş. Bu düzenlemelerle 2021 yılının ilk dokuz ayı için toplam 25.2 milyar TL vergi gelirinden vazgeçilmiş olacaktır. Ayrıca işyeri kiraları üzerindeki gelir vergisi stopaj oranının yüzde 20'den yüzde 10'a indirilmesi ile 3.6 milyar TL gelir kaybı oluşmuştur.
- Tütün mamullerinde uygulanan ÖTV nispi vergi oranı yüzde 67'den yüzde 63'e indirilmiş, tütün mamullerinde yılın birinci ve ikinci yarısı için alkollü içkilerde ise yılın ikinci yarısı için maktu vergi tutarları artırılmamış. Bu uygulamalar ile 2021 yılı için sigarada 8.8 milyar TL, alkollü içeceklerde 2 milyar TL KDV ve ÖTV nedeniyle gelir kaybı hesaplanmıştır.
- TL cinsinden yatırımların teşvik edilmesi amacıyla Türk Lirası cinsi ürünlere yönelik gelir vergisi tevkifat oranlarında indirim yapılarak, enflasyonla mücadeleye dolaylı yoldan destek verilmiş. Bu düzenleme ile 2021 yılının ilk dokuz ayı için 17 milyar TL gelirden vazgeçilmiş oldu.

Büyüme canlı, istihdam cılız

TÜİK Ağustos 2021 Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçları, ekonomideki büyüme iddiasına karşın istihdamın artmayıp tersine azaldığını ortaya koydu.

Mevsim etkisinden arındırılmış dar tanımlı işsizlik oranı yüzde 12,1, mevsim etkisinden arındırılmış geniş tanımlı işsizlik oranı (atıl işgücü) ise yüzde 22 seviyesinde gerçekleşti.

2021 yılında GSYİH'de yüzde 9-10 arası bir büyüme beklenirken, işgücünde ve istihdam oranlarında artış yıllık bazda yüzde 2 artış dolayında seyrediyor ve işsizlikte de ancak geçen yıla göre 1 puanlık bir azalma var. Bunlar, büyümenin yeterince istihdam yaratmadığını, giderek büyüyen işsizlik sorununu azaltıcı bir karakter göstermediğini ortaya koyuyor.

Tablo 4. Mevsim Etkisinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri, 15+ Yaş, Ağustos 2021

	Ağustos 2021			Bir önceki aya göre fark			Bir önceki yılı
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
(Bin kişi)							
Nüfus	63 831	31 591	32 240	87	40	47	1 101
İşgücü	32 671	22 250	10 421	- 4	194	- 198	1 804
İstihdam	28 706	19 850	8 856	- 14	211	- 225	1 865
İşsiz	3 965	2 399	1 565	11	- 18	28	- 61
İşgücüne dahil olmayanlar	31 160	9 341	21 819	91	- 154	245	- 703
(%)							
İşgücüne katılma oranı	51,2	70,4	32,3	-0,1	0,5	-0,7	2,0
İstihdam oranı	45,0	62,8	27,5	-0,1	0,6	-0,7	2,2
İşsizlik oranı	12,1	10,8	15,0	0,0	-0,2	0,5	-0,9
Tarım dışı işsizlik oranı	14,2	12,3	18,7	0,2	0,0	0,9	-1,0

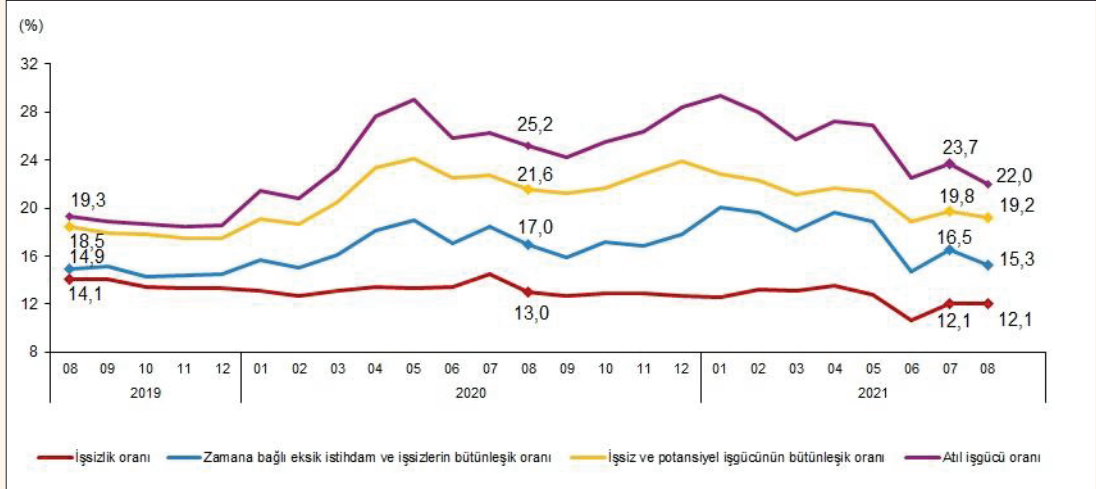
Kaynak: TÜİK

TÜİK'e göre Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştaki kişilerde işsiz sayısı (mevsim etkisinden arındırılmış) 2021 Ağustos ayında bir önceki aya göre 11 bin kişi artarak 3 milyon 965 bin kişi oldu. DİSK-AR tarafından TÜİK verilerinden yola çıkarak yapılan hesaplama göre mevsim etkisinden arındırılmış geniş tanımlı işsiz sayısı ise Ağustos 2021'de 7 milyon 855 bin kişi olarak gerçekleşti.

Dar tanımlı işsiz sayısı Temmuz 2021'de bir önceki aya göre 506 bin kişi artarak 3 milyon 902 bin kişi olmuştu.

TÜİK'in istihdam verilerinde Temmuz 2021 ve Ağustos 2021 aylarında büyük dalgalanmalar yaşandı. Ağustos 2021'de istihdam edilenlerin sayısı bir önceki aya göre toplam olarak 14 bin kişi azaldı. İstihdam tarım sektöründe 26 bin kişi, sanayi sektöründe 217 bin kişi, inşaat sektöründe 83 bin kişi artarken, hizmet sektöründe ise 341 bin kişilik düşüş yaşandı.

Temmuz 2021'de istihdam edilenlerin sayısı bir önceki aya göre toplam olarak 125 bin artmıştı. Temmuz ayında istihdam edilenlerin sayısı bir önceki aya göre tarım sektöründe 17 bin kişi, hizmet sektöründe 454 bin kişi artarken sanayi sektöründe 287 bin kişi, inşaat sektöründe 60 bin kişi azalmıştı.

Grafik 14. Mevsim Etkisinden Arındırılmış İşgücüne İlişkin Tamamlayıcı Göstergeler, Ağustos 2019-Ağustos 2021

Temmuz 2021'de 506 bin artan işsiz sayısının Ağustos 2021'de sadece 11 bin artması; Temmuz 2021'de 287 bin azalan sanayi istihdamının Ağustos 2021'de 217 bin artması; Temmuz 2021'de 454 bin artan hizmet sektörü istihdamının Ağustos 2021'de 341 bin azalması açıklaması kolay olmayan dalgalanmalar gibi görünüyor.

Mevsim etkilerinden arındırılmış kadın işsizlik oranı Temmuz'dan Ağustos'a 225 binlik şiddetli istihdam kaybı sonucu 0,5 yüzde puan artarak yüzde 15,0'a yükselirken, erkek işsizlik oranı ise istihdam ve işgücünde sırasıyla görülen 193 ve 211 binlik artışlar sonucu 0,2 yüzde puanlık azalışla yüzde 10,8'e geriledi.. Bu dönemde kadınlarda ve erkeklerde istihdam ve işgücü tamamen zıt hareketler gösterdi ve bunun sonucunda işsizlik oranlarındaki toplumsal cinsiyet farkı yüzde 0,7'lik artışla yüzde 4,2'ye yükseldi.

tmmob
SANAYİ KONGRESİ
2021

MMOGenelMerkezi

MMOtmob

mmogenelmerkezi

Pandeminin Türkiye ve Dünyadaki Etkileri ve Kapitalizmin Açmazları

17-18 ARALIK 2021

MMO Eğitim ve Kültür Merkezi
Selanik Cad. No: 76 Kızılay / Ankara

tmmob
makina mühendisleri odası

Meşrutiyet Cad. No:19/6 Kızılay/Ankara
Tel: +90 312 425 21 41 Faks: +90 312 417 86 21
sanayikongresi@mmo.org.tr www.mmo.org.tr

TMMOB
Makina Mühendisleri Odası
Haber Bülteni

Ekim 2021
Sayı 280 Ekidir

MMO Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus YENER

Sayfa Tasarımı
Münevver POLAT

Yönetim Yeri
Meşrutiyet Cad. No: 19/6. Kat
06650 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
<http://www.mmo.org.tr>
e-posta: mno@mno.org.tr
basin@mno.org.tr